

Određivanje masa crnih rupa u aktivnim galaktičkim jezgrima pomoću polarizacije u širokim emisionim linijama

Dorđe Savić^{1, 2}, René Goosmann², Frédéric Marin², Luka Č Popović¹,
Viktor Afanasiev³

¹Astronomska opservatorija Beograd

²Observatoire astronomique de Strasbourg

³Special astrophysical observatory, Russia

October 30, 2018

Sažetak

- O supermasivnim crnim rupama (SMCR)
- Metode za određivanje masa SMCR
- Aktivna galaktička jezgra (AGJ)
- Reverberaciono mapiranje
- Polarizacija kod AGJ
- Merenje masa SMCR iz polarizacije
- Modelovanje STOKES-om
- Rezultati
- Zaključak

Supermasivne crne rupe

- Tipičan opseg masa $10^6 - 10^9 M_{\odot}$ (Kormendy & Richstone 1995)
- $E_{\text{bh}}/E_{\text{gal}} > 80$ (Fabian 2012)
- Jak uticaj SMCR na okolinu
- Zagrevanje i izbacivanje međuzvezdanog gasa
- Prestanak formiranja zvezda u centralnom ovalu
- Posmatrane korelacije $M_{\text{bh}} - \sigma_*$, $M_{\text{bh}} - L_{\text{bulge}}$ (Kormendy & Ho 2013)
- Koevolucija SMCR i galaksije domaćina (Heckman & Best 2014)

Metode za određivanje masa SMCR

Direktne

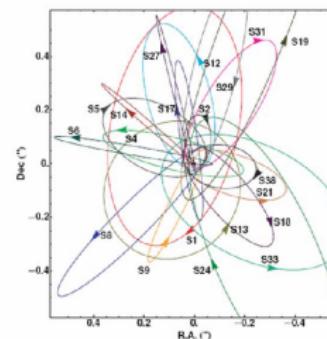
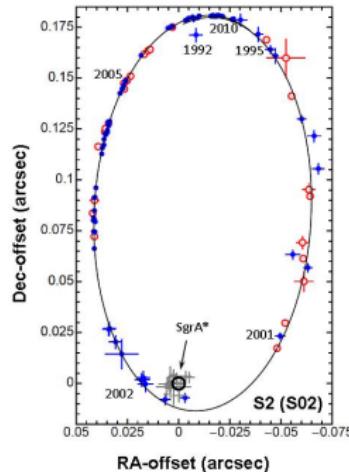
- Kretanje individualnih zvezda oko SMCR (Genzel et al. 2010; Meyer et al. 2012)
- Dinamika gasa (Miyoshi et al. 1995)
- Reverberaciono mapiranje kod AGJ (Blandford & McKee 1982; Bentz & Katz 2015)
- Iz polarizacije u širokim emisionim linijama kod AGJ (Afanasiev & Popovic 2015; Savic et al. 2018)

Indirektne

- Veličine koje su usko korelisane sa masom SMCR
- $M_{\text{bh}} - \sigma_*$ relacija (Ferrarese & Merritt 2000; Gebhardt et al. 2000a)
- $M_{\text{bh}} - L_{\text{bulge}}$ relacija (Kormendy & Richstone 1995; Magorian et al. 1998)
- $R - L$ relacija kod AGJ

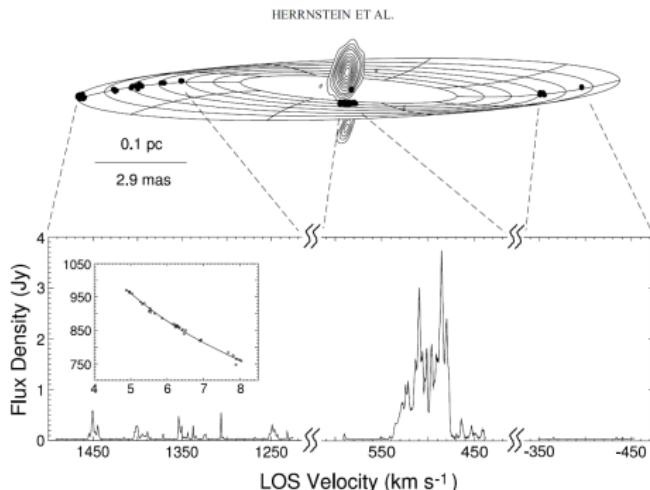
Kretanje zvezda oko SMCR

- Metoda za sada moguća samo za našu galaksiju
  - Posmatranja dugi niz godina sa Keck-a i VLT-a
  - $M_{\text{bh}} = (4.30 \pm 0.20) \times 10^6 M_{\odot}$
  - Genzel et al. 2010; Meyer et al. 2012

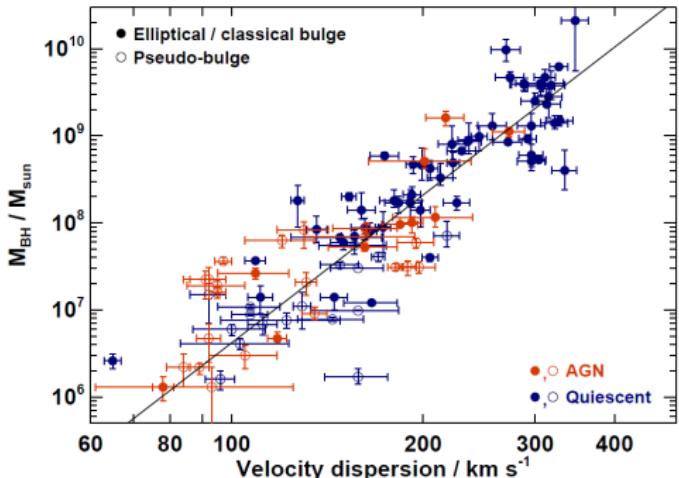
Dinamika gasa

- NGC 4258
- Sopstveno kretanje i radijalne brzine individualnih megamaserskih izvora
- Zakrivljen rotirajući disk
- $M_{\text{bh}} = (3.82 \pm 0.01) \times 10^7 M_{\odot}$
(Herrnstein et al. 2005)

$M_{\text{bh}} - \sigma_*$ relacija

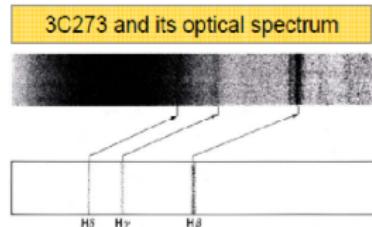
- Posmatra se disperzija brzine
  - $M_{\text{bh}} \propto \sigma_*^{5.1}$
(McConnell et al.
2011)
  - Stepen zavisi od tipa galaksija
  - Posmatranje u jednoj epohi

Heckman & Best 2014

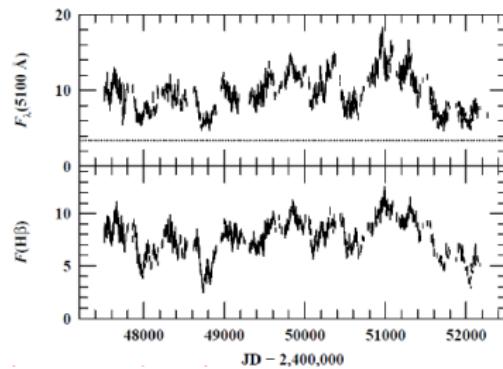
Aktivna galaktička jezgra

- Karl Sajfert 1943.: Široke visoko jonizovane emisione linije kod nekih galaksija
- Marten Šmit 1963.: 3C273 je objekat sa $z = 0.158$
- Svega par procenata svih galaksija pokazuje jaku aktivnost u jezgru

Fizičke karakteristike

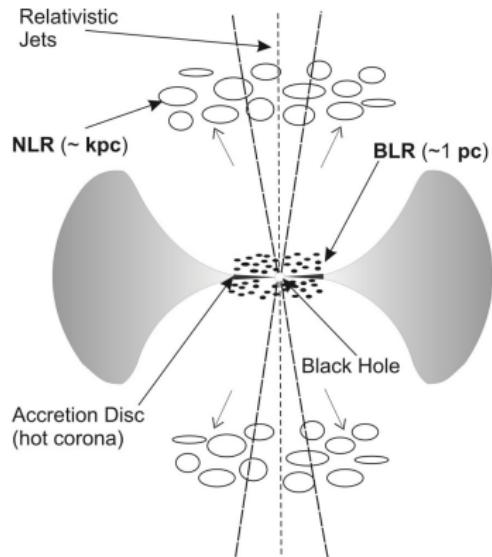
- Kompaktni objekti. Zapremina emitujućeg regiona je $<< 1\text{pc}^3$
- Visoke luminoznosti: $L \sim 10^{42} - 10^{48} \text{ erg/s}$
- Pojačan kontinuum od gama i rentgenskog, do radio-zračenja
- Uočljive široke i uske emisione linije
- Promenljivo zračenje
- Polarizovano zračenje
- Mnogo različitih tipova

NGC5548 Peterson et al. (2002)

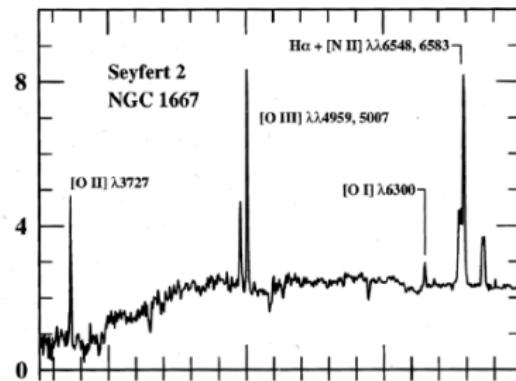
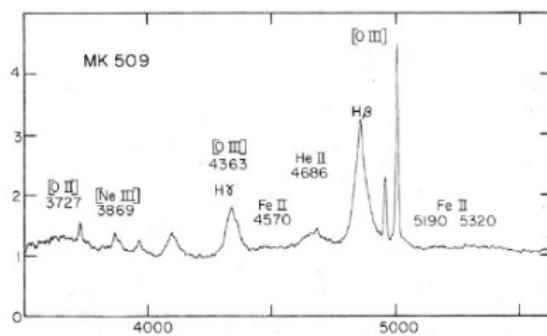
Objedinjeni model

- U centru je supermasivna crna rupa oko koje se vrši akrecija.
- Širokolinijski i uskolinijski regioni.
- Torus od prašine.
- Mlazevi.
- U zavisnosti od pravca posmatranja, vidimo različite objekte.
- Antonucci 1993; Urry & Padovani 1995

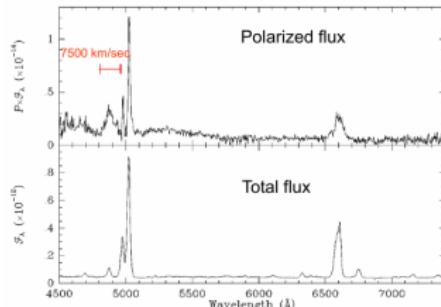
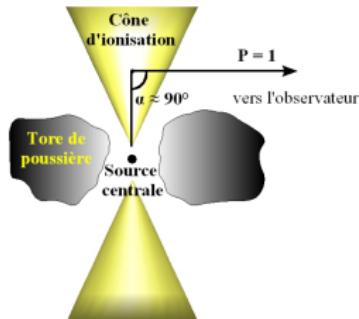
Optički pektar Sajfertovih galaksija

- Spiralne galaksije, izrazito sjajno jezgro.
- Najčešće tipa Sb ili SBb.

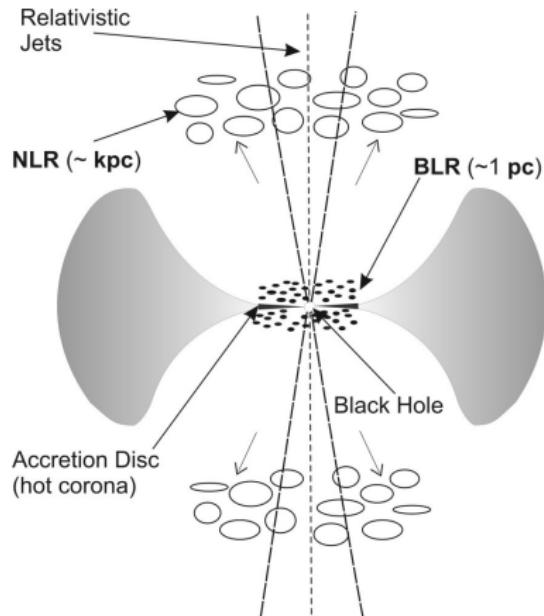

Posmatranja u polarizaciji

- Široke linije u polarizacionom spektru objekta NGC1068 (Antonucci & Miller 1985)
- Pogled kroz periskop u polarizovanom spektru.

Objedinjeni model

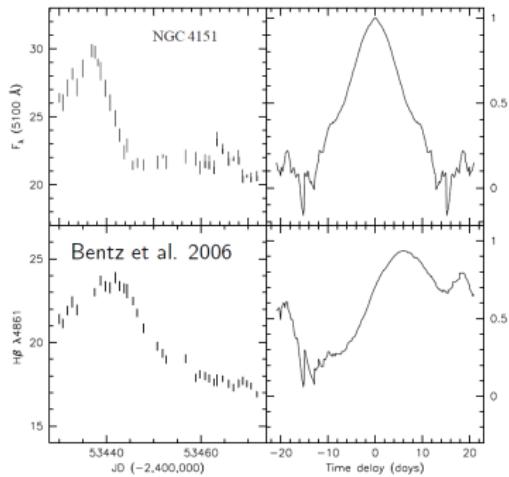
- BLR nije zaklonjen - tip-1 objekti, široke + uske emisione linije

- BLR je zaklonjen - tip-2 objekti, samo uske emisione linije

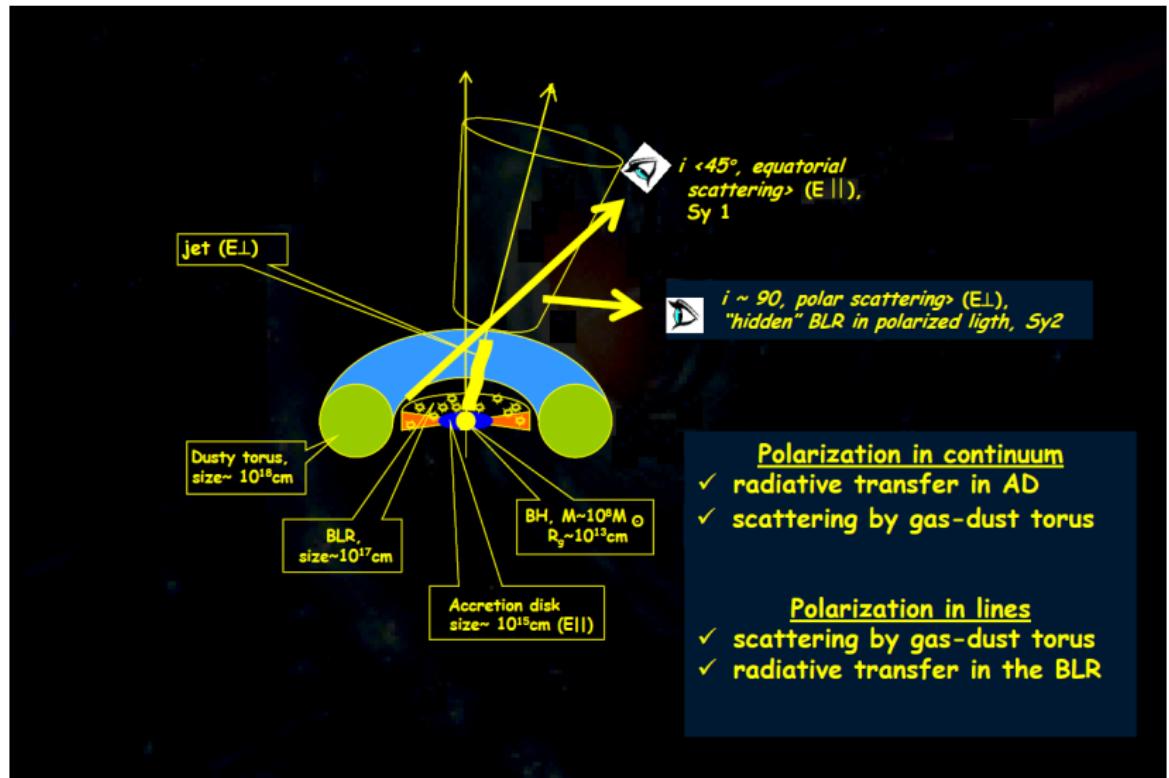
Reverberaciono mapiranje AG

- Matematički aparat Blandford & McKee (1982)
- Emisija BLR-a reaguje na emisiju kontinuma
- Merenje vremenskog kašnjenja
- Jedna od najtačnijih metoda

$$M_{BH} = f \frac{c\tau V^2}{G}$$

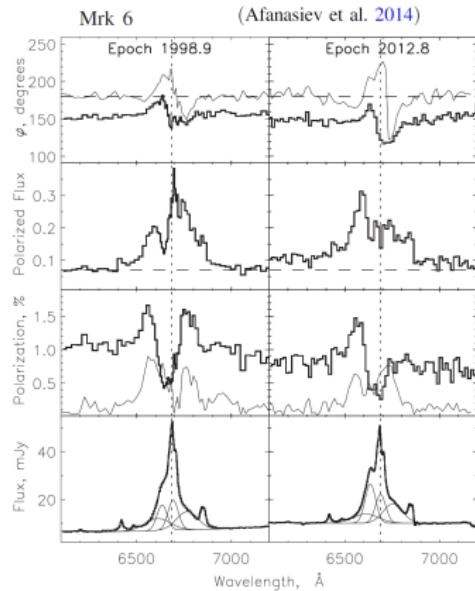

Ekvatorijalna i polarna polarizacija

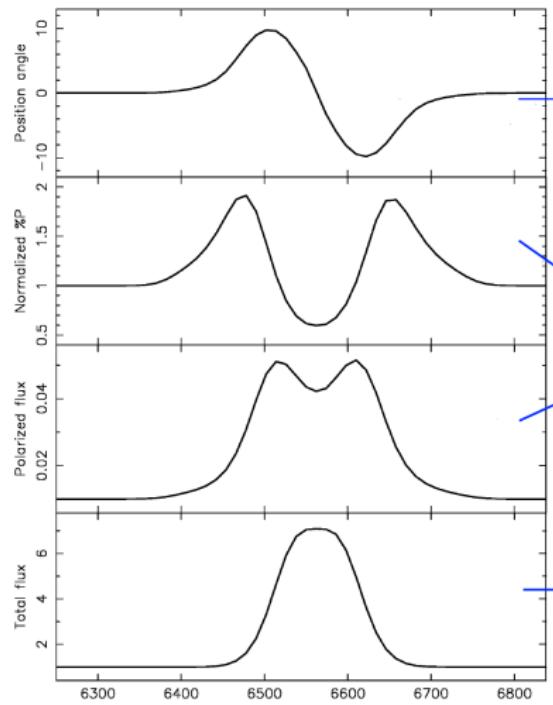
Polarizacija kod objekata tipa-1

- Rotacija polarizacionog pozicionog ugla φ kao dokaz ekvatorijalnog rasejanja za objekte tipa-1
- Diskoliki BLR sa dominantnim Keplerovskim kretanjem
- Koplanarni rasejavajući region
- Slaba polarizacija, tipično nekoliko procenata

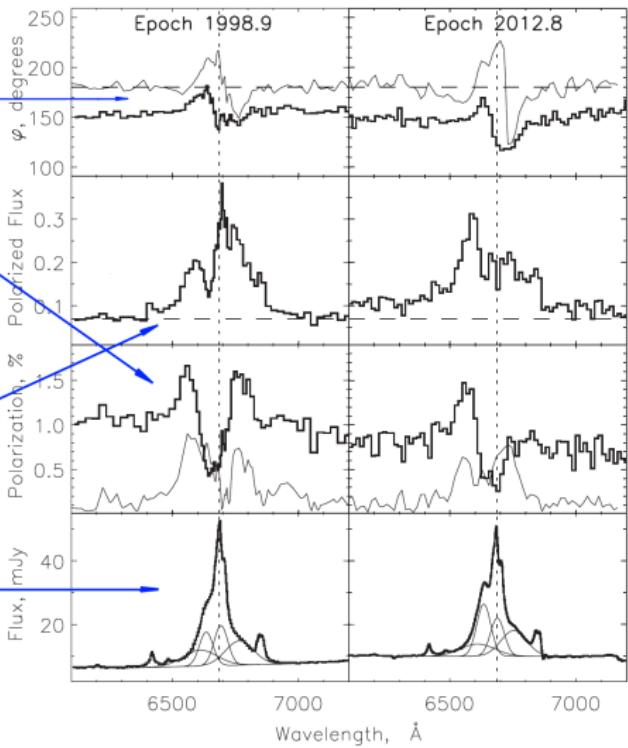
Polarizacija kod objekata tipa-1

Smith et al. 2005

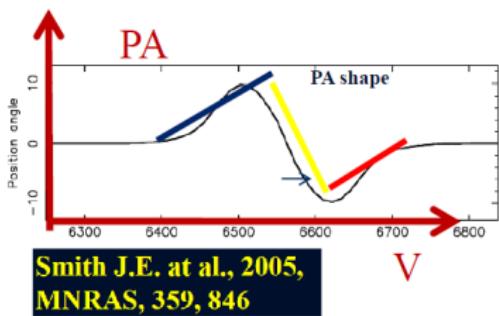
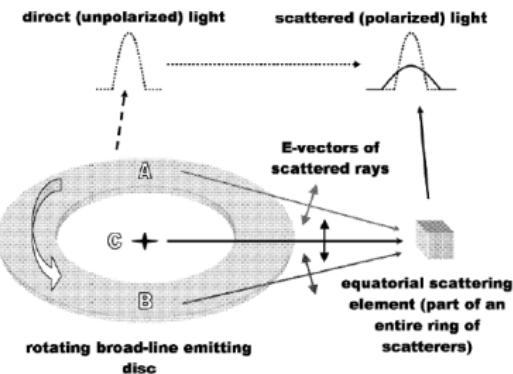

Mrk 6

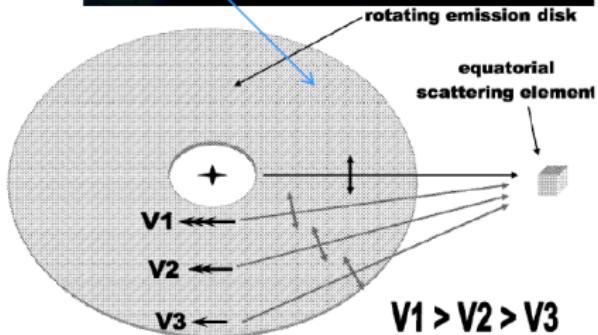
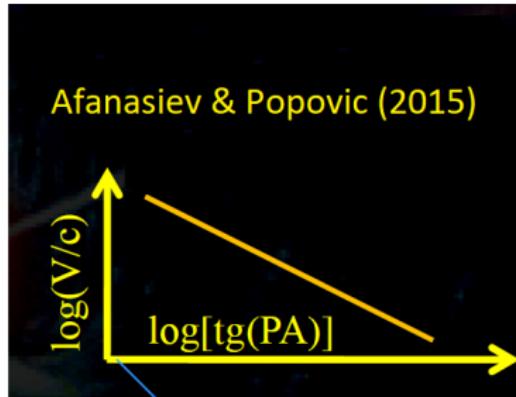
Afanasiev et al. 2014

Polarizacija u širokim emisionim linijama

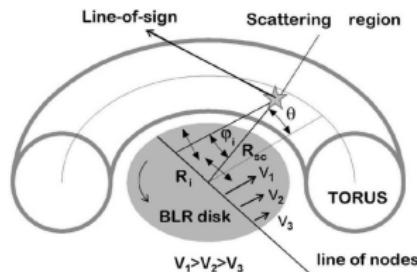

Smith J.E. at al., 2005,
MNRAS, 359, 846

Određivanje masa SMCR iz polarizacije

- Afanasiev & Popovic (2015)
- Diskoliki BLR
- Aproksimacija jednog rasejanja

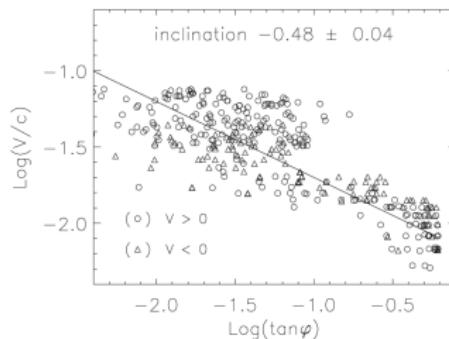
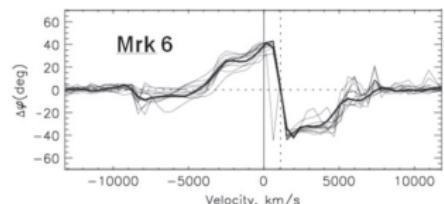

$$V_i = V_i^{\text{rot}} \cos(\theta) = \sqrt{\frac{GM_{\text{BH}}}{R_i}} \cos(\theta), \quad R_i = R_{\text{sc}} \tan(\varphi_i),$$

$$M_{\text{BH-kep}} = 10^{2a} \frac{c^2 R_{\text{sc}}}{G \cos^2(\theta)} = 1.78 \times 10^{2a+10} \frac{R_{\text{sc}}}{\cos^2(\theta)} M_{\odot},$$

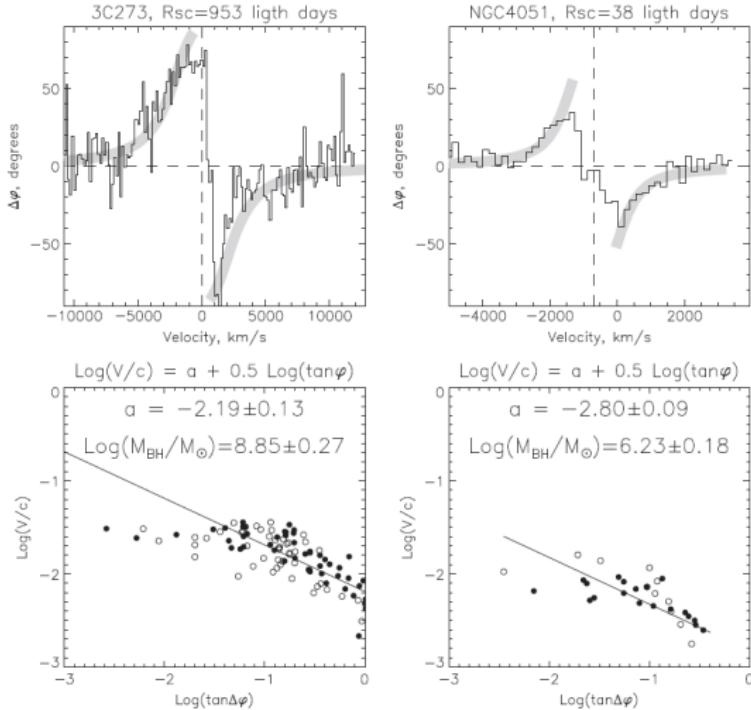
$$\log \frac{V_i}{c} = a - 0.5 \log (\tan(\varphi_i))$$

$$a = 0.5 \log \frac{GM_{\text{BH}} \cos^2 \theta}{c^2 R_{\text{sc}}}$$

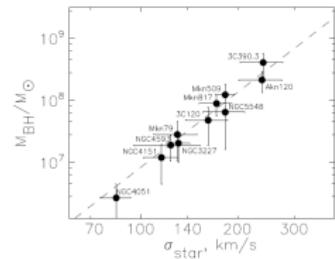
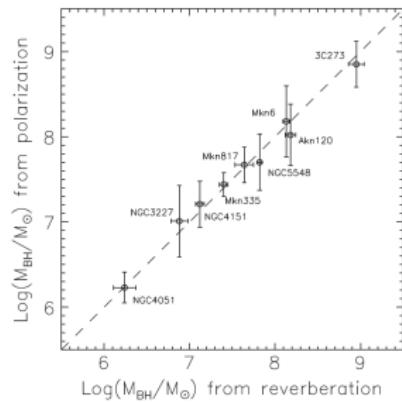
$$M_{\text{BH-kep}} = 1.53 \times 10^8 M_{\odot}$$

Određivanje masa SMCR iz polarizacije

Određivanje masa SMCR iz polarizacije

- Posmatranja u jednoj epohi.
- Dobro slaganje sa reverberacionim mapiranjem.
- Katalog od 30 objekata Afanasiev et al. 2018.
- Dobro slaganje sa $M_{\text{bh}} - \sigma_*$ relacijom.
- Primena na linije u drugom spektralnom opsegu.

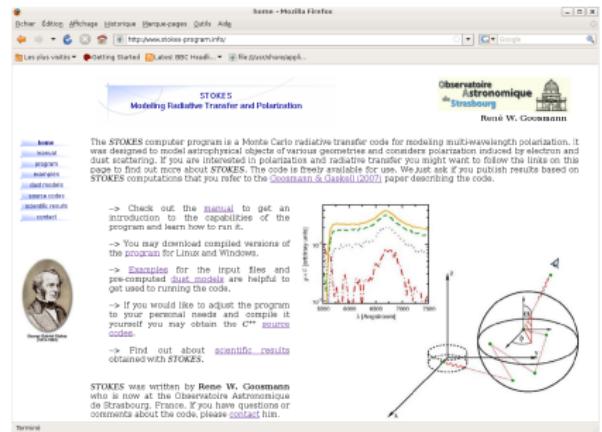

Teorijsko modelovanje

- Proveriti mogućnosti i granice metode.
- Četiri generička modela sa zadatim masama: $10^6, 10^7, 10^8, 10^9 M_{\odot}$.
- Direktno modelovanje za NGC 4051, NGC 4151, 3C 273 i PG0844+349 sa posmatračkim podacima.
- Poređenje sa rezultatima iz posmatranja.

Modelovanje programom STOKES

- 3D MonteCarlo prenos zračenja sa kinematikom.
  - Različite geometrije za emisione rasejavajuće regije.
  - Polarizacija usled višestrukih rasejanja na elektronima (Tomsonovo) i prašini (Mievo).
  - Goosmann & Gaskell (2007); Marin et al. (2012, 2015); Rojas et al. (2018)

Modelovanje programom STOKES

$$S_0 = I$$

$$S_1 = I p \cos 2\psi \cos 2\chi$$

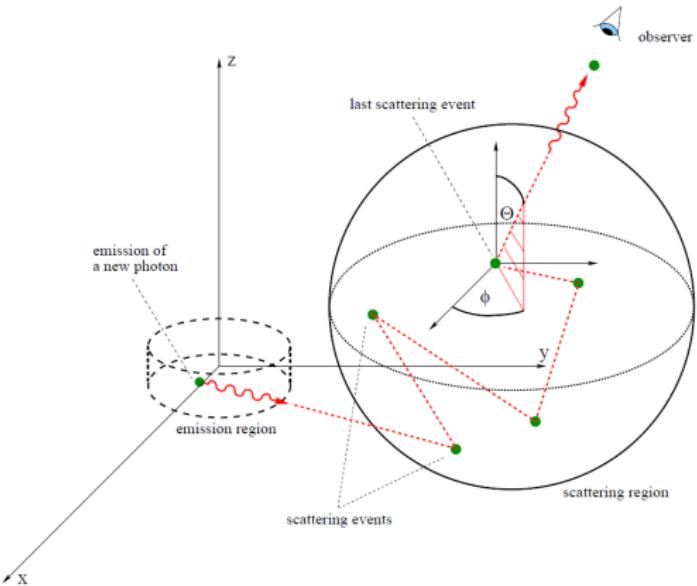
$$S_2 = I p \sin 2\psi \cos 2\chi$$

$$S_3 = I p \sin 2\chi$$

$$\begin{pmatrix} I^{out} \\ Q^{out} \\ U^{out} \\ V^{out} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} S_{11} & S_{12} & 0 & 0 \\ S_{12} & S_{22} & 0 & 0 \\ 0 & 0 & S_{33} & S_{34} \\ 0 & 0 & -S_{34} & S_{44} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} I^* \\ Q^* \\ U^* \\ V^* \end{pmatrix}$$

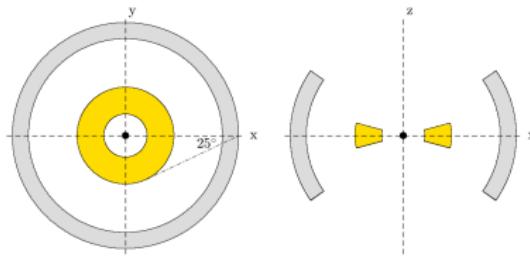
$$P = \frac{\sqrt{\hat{Q}^2 + \hat{U}^2 + \hat{V}^2}}{\hat{I}}$$

$$\psi = \frac{1}{2} \arctan \frac{\hat{U}}{\hat{Q}}.$$

Modelovanje programom STOKES

- Tačkasti izvor izotropnog zračenja u kontinuumu, $F_\nu \propto \nu^{-2}$.
- Ugao poluotvora za BLR i SR su 15° and 35° respektivno.
- Unutrašnji radijus za BLR iz reverberacije u optičkom (Peterson et al. 2004, Kaspi et al. 2005, Bentz et al. 2006).
- Spoljašnji radijus za BLR usled sublimacije prašine $R_{\text{out}}^{\text{BLR}} = 0.2L_{\text{bol},46}^{0.5}$. Bolometrijska korekcija iz Runnoe et al. (2012).
- Unutrašnji radijus za SR iz reverberacije prašine (Kishimoto et al. 2011, Koshida et al. 2014).

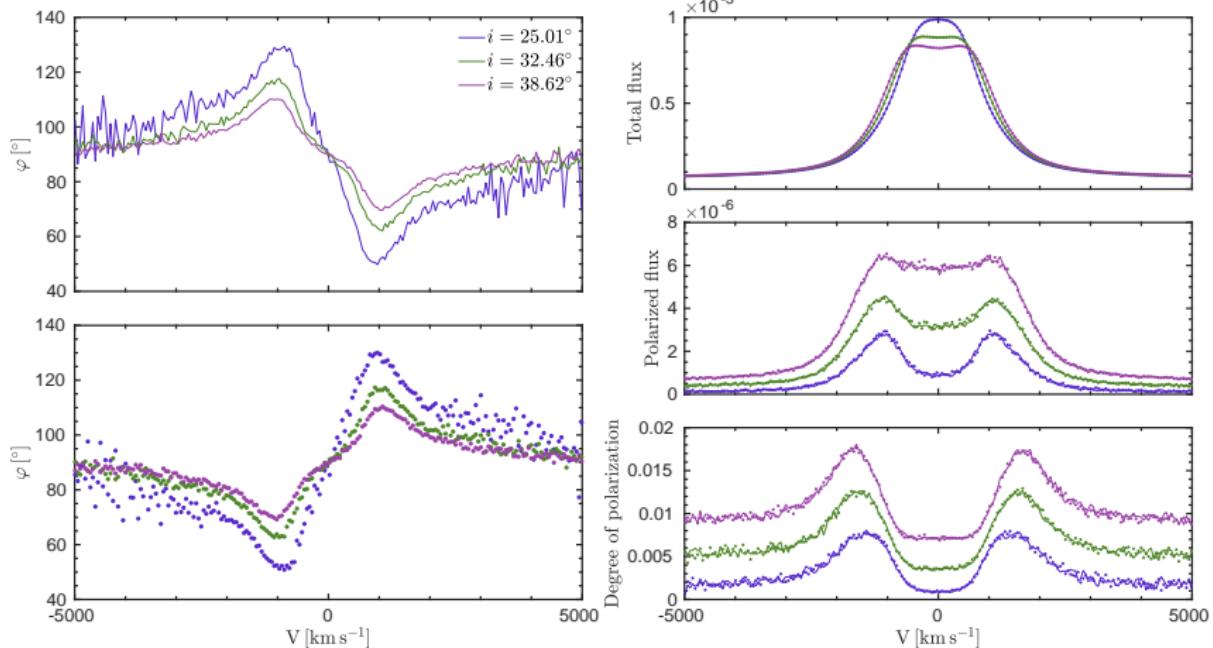
Modelovanje programom STOKES

- 14 AGJ sa poznatim masama, unutrašnjim i spoljašnjim radijusom BLR and SR.
- Relacija masa-radijus kao stepeni zakon.

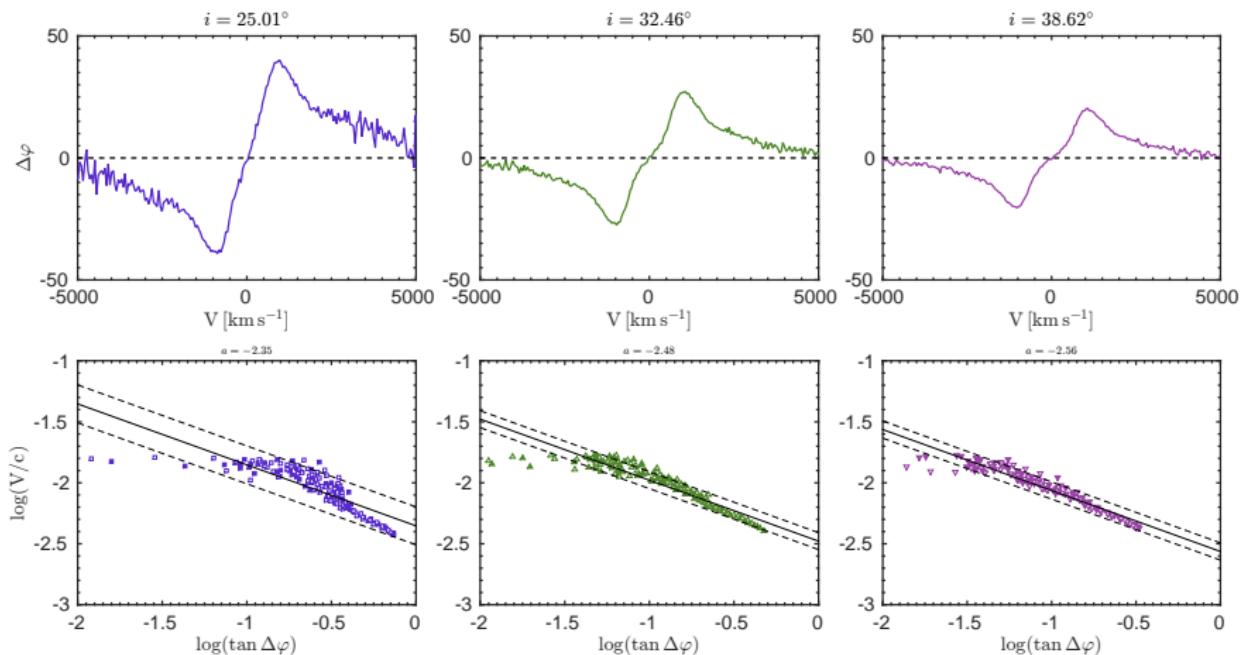
Mass $M_{\odot}$	r_{in} (BLR) Id	r_{out} (BLR) Id	R_{in} (SR) Id	R_{out} (SR) Id
10^6	1.597	4.385	13.968	20.262
10^7	7.681	16.076	51.372	74.277
10^8	36.944	58.934	188.939	272.288
10^9	177.700	216.043	694.893	998.170

- Korišćen klaster Fermi na AOB sa 120 procesora.
- Mesocenter, za HPC u Strazburu, oko 30 procesora.

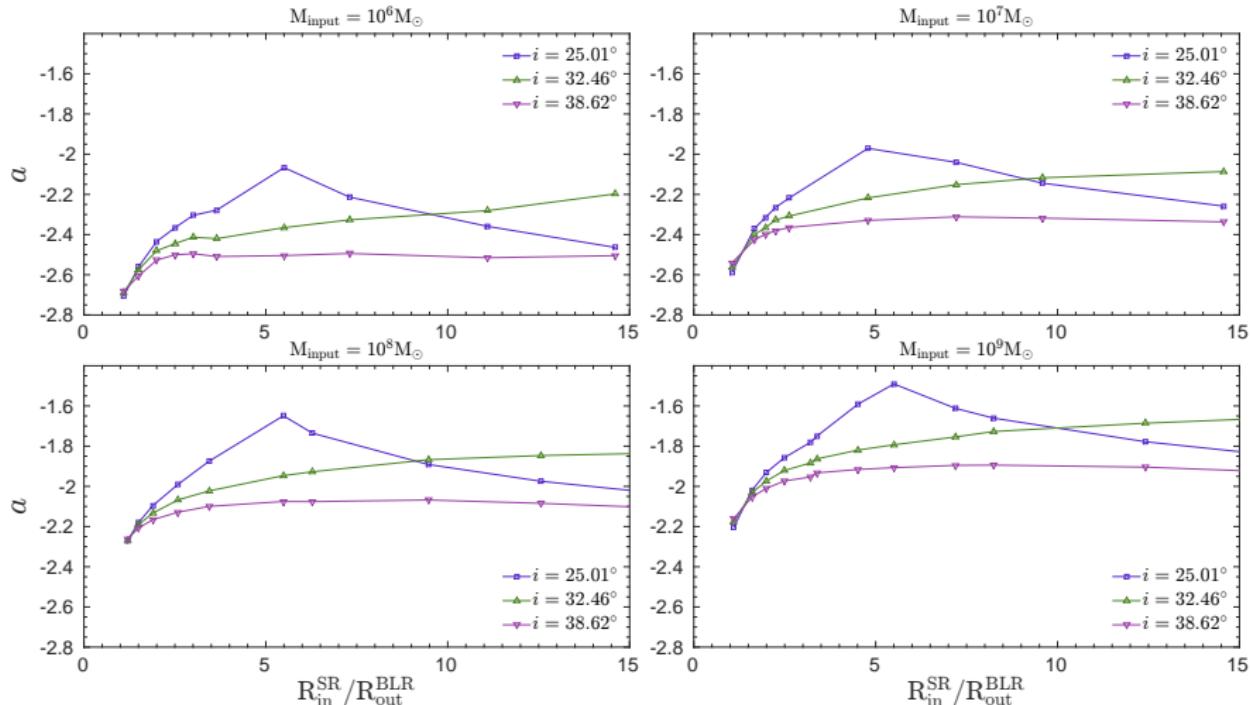
Generički model za $10^6 M_{\odot}$.

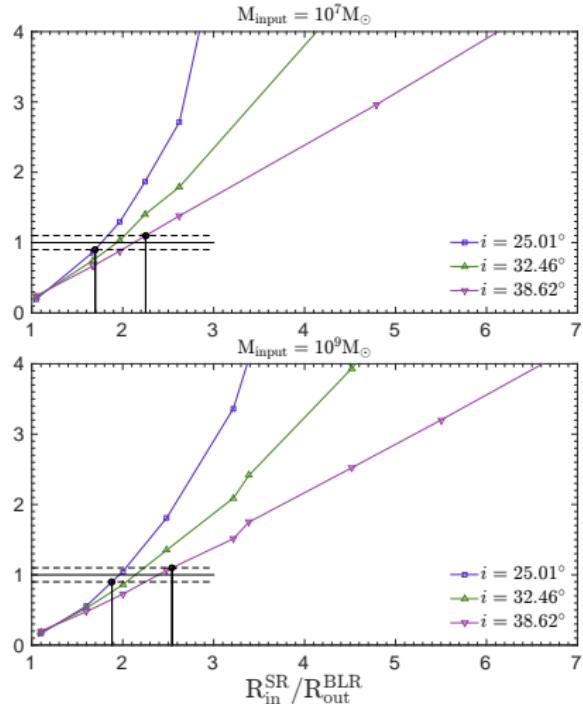
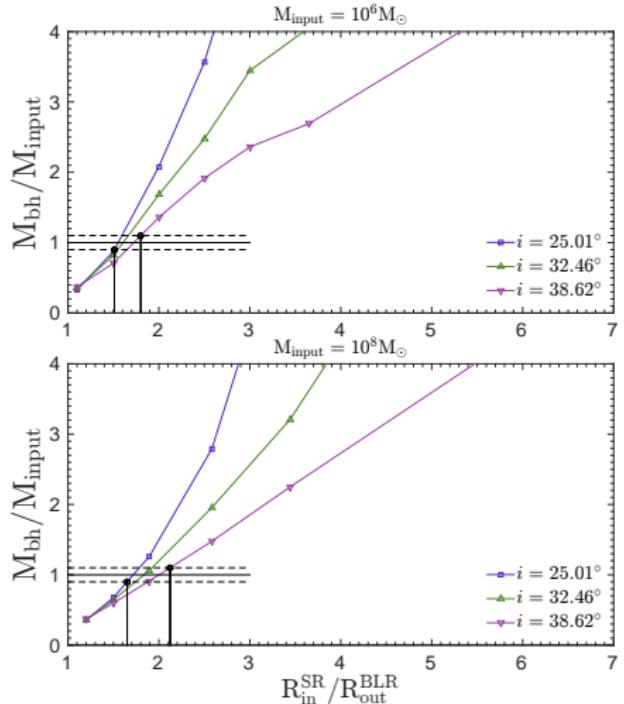
Generički model za $10^6 M_{\odot}$.

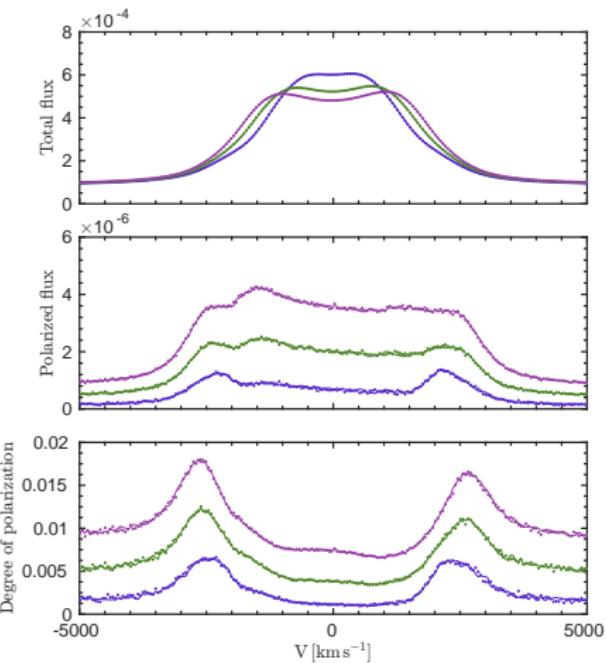
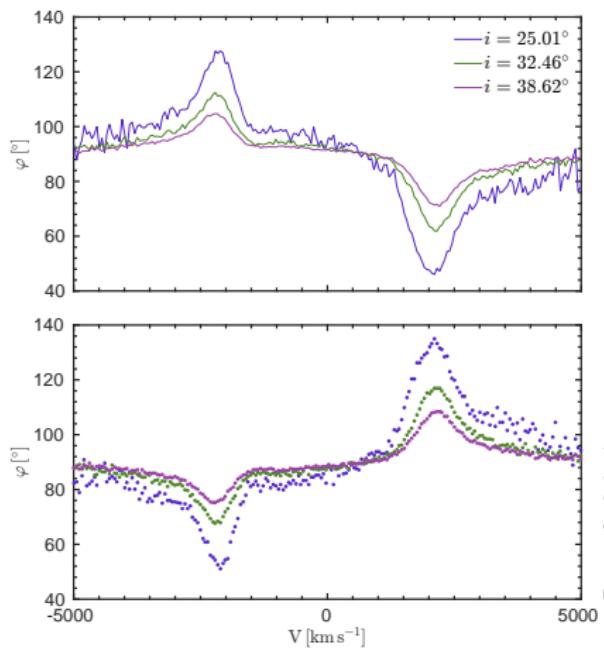
Uticaj međusobnog rastojanja između BLR i SR

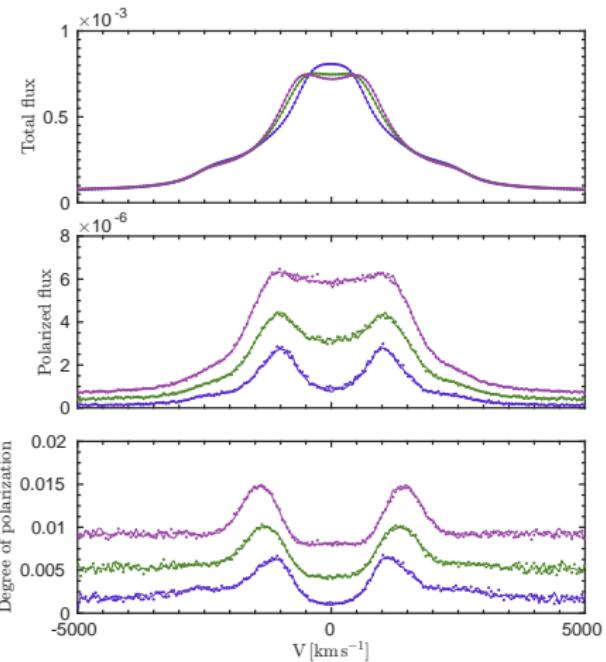
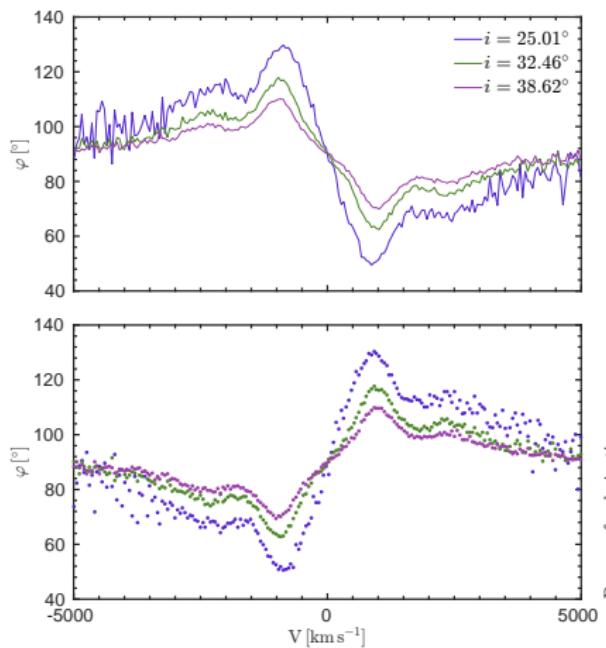
Uticaj međusobnog rastojanja između BLR i SR

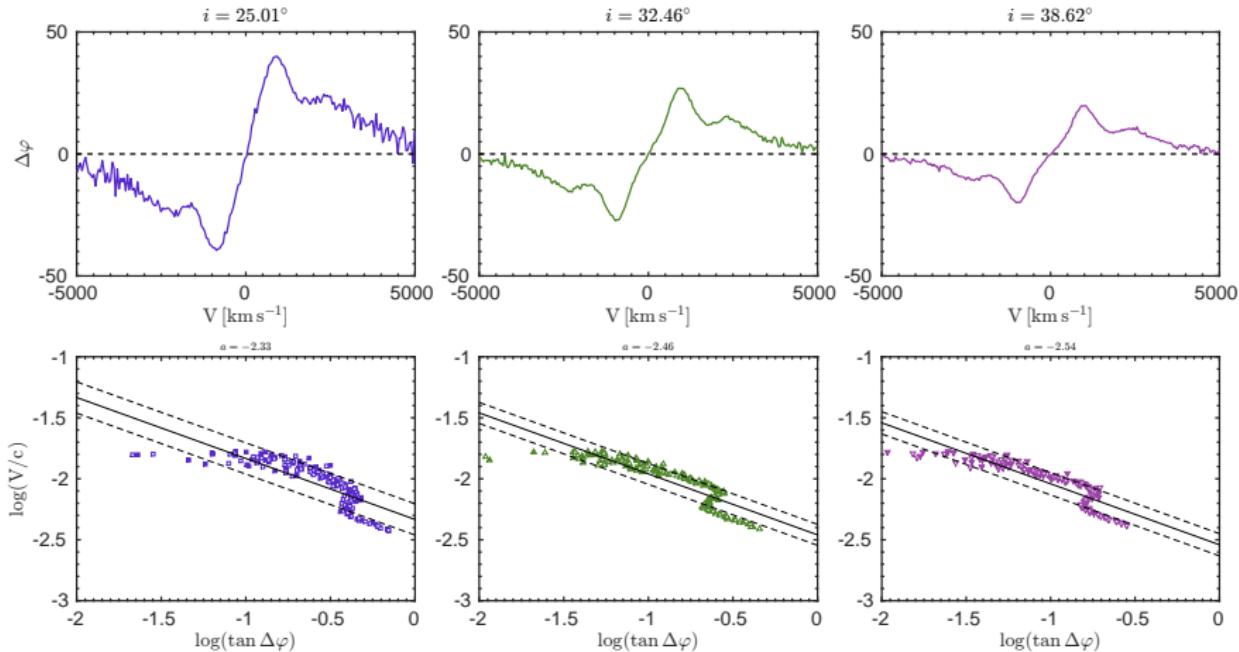
Uticaj radijalnih priliva

Uticaj verikalnih oticanja

Uticaj verikalnih oticanja

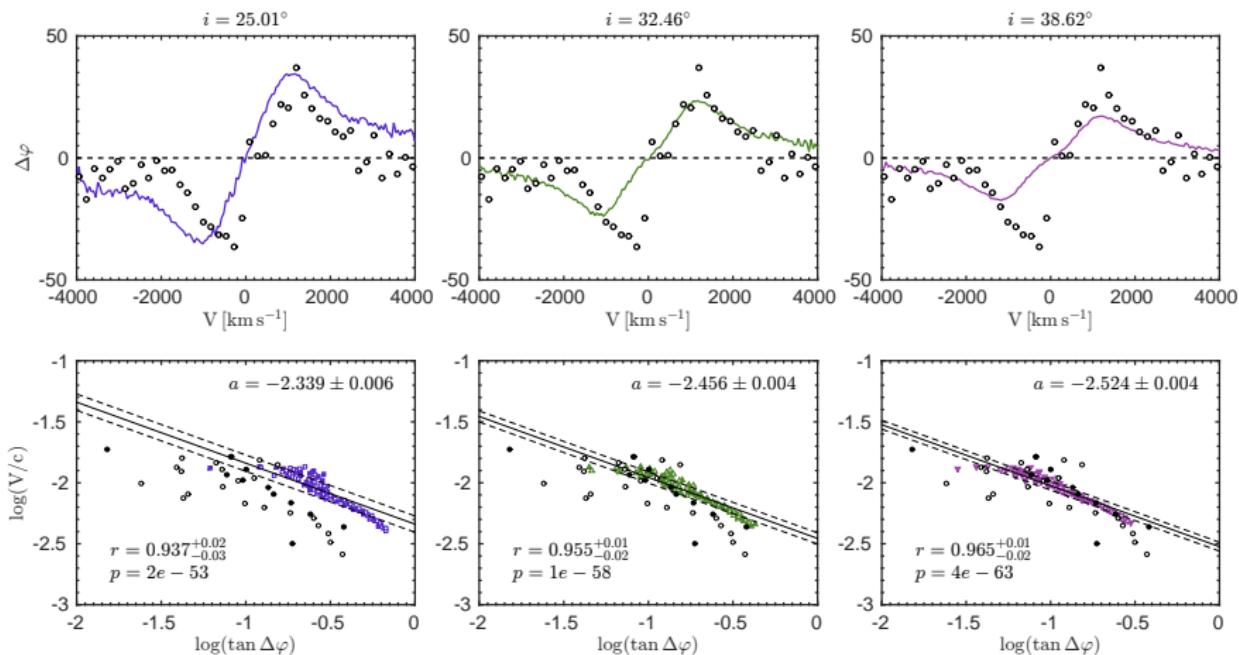

Posmatranja

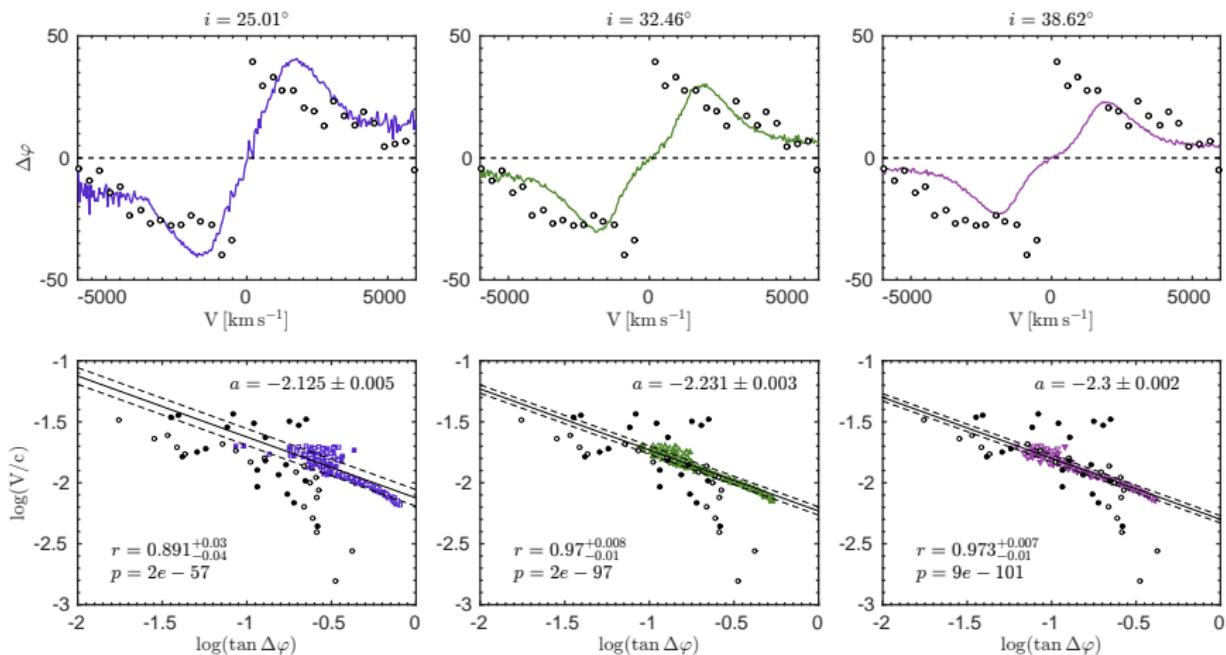
- Spektropolarimetrija sa 6 m-skim teleskopom na SAO RAS sa montiranim SCORPIO spektrografom (see Afanasiev & Moiseev 2005, 2011).
- Obračunat uticaj međuzvezdane polarizacije Afanasiev & Amirkhanyan (2012)

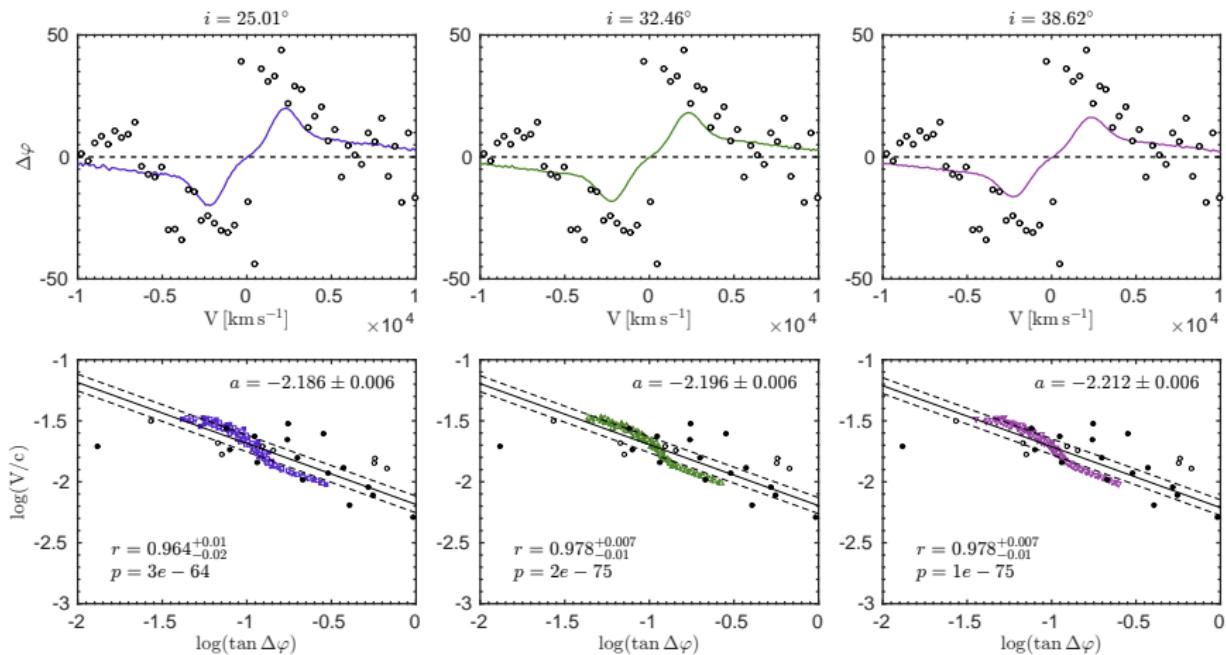
NGC4051 - model

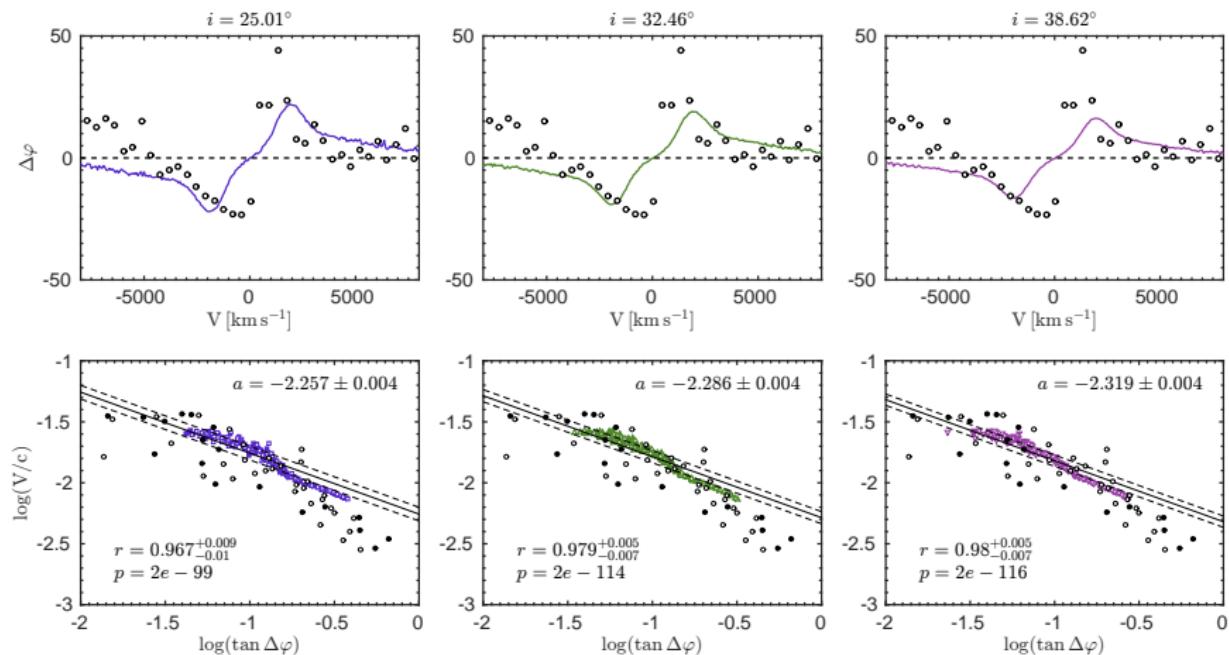
NGC4151 - model

3C273 - model

PG0844+349 - model

Poređenje rezultata i modela

Object	$\theta(^{\circ})$	$\log(M_{\text{MOD}}/M_{\odot})$	$\log(M_{\text{POL}}/M_{\odot})$	$\log(M_{\text{REV}}/M_{\odot})$
NGC 4051	25.01	7.2 ± 0.2		
	32.46	6.92 ± 0.09	6.69 ± 0.21	6.24 ± 0.13
	38.62	6.78 ± 0.06		
NGC 4151	25.01	7.56 ± 0.07		
	32.46	7.40 ± 0.03	7.21 ± 0.27	7.12 ± 0.05
	38.62	7.27 ± 0.04		
3C 273	25.01	8.94 ± 0.09		
	32.46	8.90 ± 0.09	8.85 ± 0.27	8.83 ± 0.11
	38.62	8.87 ± 0.08		
PG0844+349	25.01	8.00 ± 0.08		
	32.46	7.95 ± 0.06	7.70 ± 0.23	7.85 ± 0.21
	38.62	7.88 ± 0.06		

Zaključak

- Prost model za rešavanje prenosa zračenja
- Ispraćeno keplerovsko kretanje u profilima polarizacionog ugla
- Dobijene mase su nešto veće, ali se slažu sa postojećim vrednostima

Za budući rad

- Testirati metodu za druge široke linije npr Mg II 2800 Å (u progresu)

Hvala na pažnji